

ERFGOED BRUSSEL

N°017

APRIL 2015

DOSSIER ZONIËNWOUD

VARIA

De Brusselse dierentuin

Lakense parken in hun context

**De Landschapsprijs van
de Raad van Europa**

EEN PUBLICATIE VAN BRUSSEL STEDELIJKE ONTWIKKELING

DOSSIER

JOACHIM ZINNER, BOSBEHEER EN BEUKENKATHEDRAAL (1787-1907):

HET BEGIN VAN EEN MYTHE

BLANCHE TIRTIAUX
HISTORICA

KARIM SARTON
GEOGRAAF

DIT ARTIKEL VLOEIT VOORT UIT EEN ONDERZOEK DAT TUSSEN FEBRUARI EN JUNI 2014 WERD UITGEVOERD IN OPDRACHT VAN DE KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN. HET SCHETST DE GESCHIEDENIS VAN DE BOSBOUW IN HET ZONIËNWOUDE TUSSEN 1787 EN DE EERSTE HELFT VAN DE 19DE EEUW. Het steunt daarbij op nieuwe elementen die aan het licht kwamen bij grondige studie van het bosarchief en van de cartografie van de inrichting opgesteld door Joachim Zinner – aan wie traditioneel de oorsprong van de ‘beukenkathedraal’ worden toegeschreven. De auteurs tonen aan dat Zinner weliswaar een van de eersten was die de bosbouw systematiseerde, maar dat de ingrepen waarvoor hij het initiatief nam na hem, in de 19de eeuw, niet altijd toegepast werden. Daarmee ontkrachten ze het idee dat de Oostenrijkers aan de basis lagen van een systeem van bosbeheer dat decennialang werd toegepast.¹

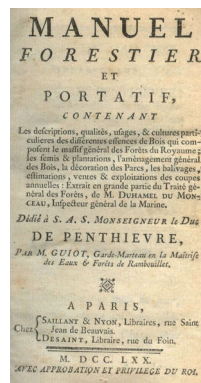
De Brusselaars houden van het Zoniënwoud en van zijn ‘beukenkathedraal’, waarvan velen vinden dat ze intrinsiek deel uitmaakt van het erfgoed van de hoofdstad. Zijn unieke beplantingsvorm wordt vaak geprezen, net als de hoge ouderdom van de bomen die het zijn grootsheid verlenen. De oorsprong van de beukenkathedraal van het Zoniënwoud – die lange tijd werd toegeschreven aan de Oostenrijker Joachim Zinner en aan de methodes voor bosexploitatie die de Habsburgers op het einde van de 18de eeuw introduceerden – is echter veel complexer dan doorgaans in de geschiedschrijving wordt beweerd. Omdat de exploitatie en het beheer van het Zoniënwoud vandaag het voorwerp van debat vormt tussen natuurkenners en erfgoedbeheerders, dringt de noodzaak zich op om dit weinig gekende stuk geschiedenis van Brussel op te helderen. Dit doet talrijke vragen rijzen, waaruit blijkt dat het ‘kapitale woud’ zowel vroeger als nu een essentiële rol speelde voor uiteenlopende gebruikers en dat er complexe belangen op het spel stonden.

DE EEUW VAN DE VERLICHTING: ONTSTAAN VAN EEN RATIONELE BOSBOUWKUNDE

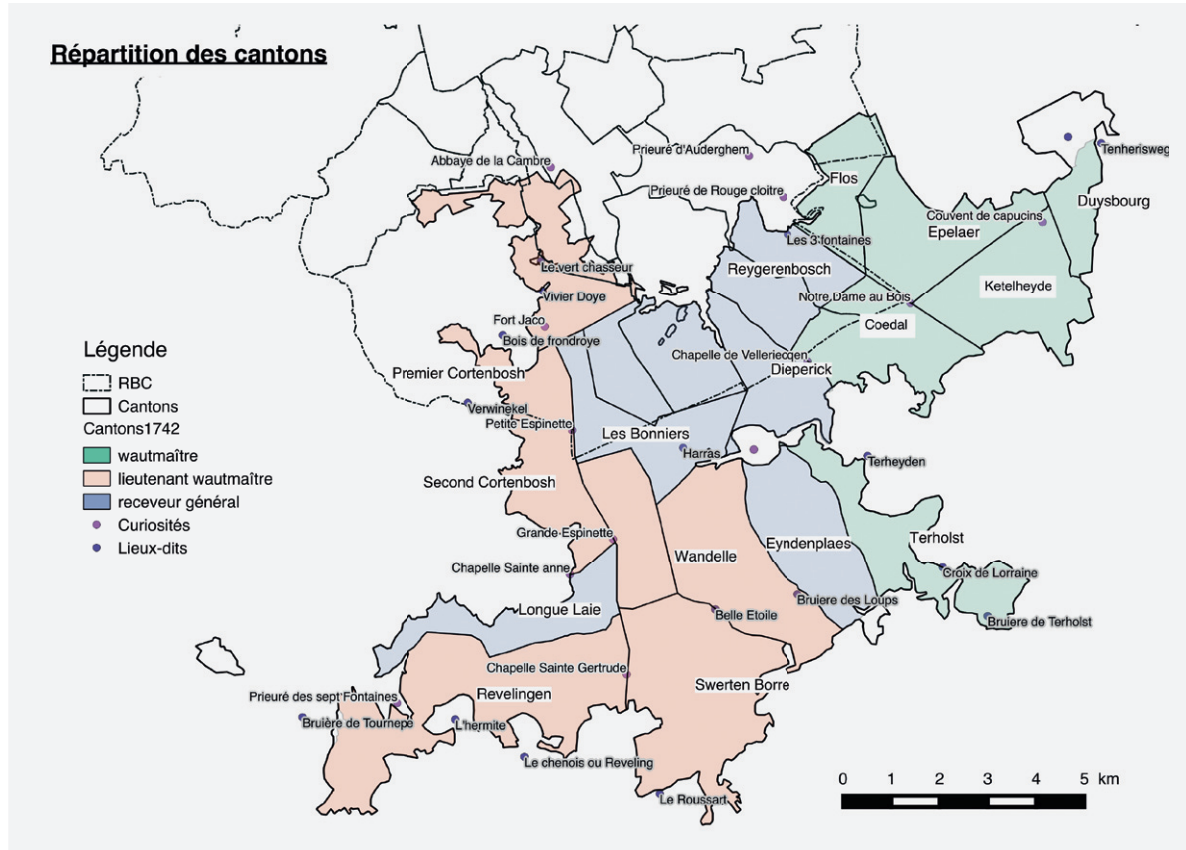
Zoals Paulo Charruadas schrijft (zie artikel pp.06-15), werd men zich in de 18de eeuw scherp bewust van de grenzen aan de bosvoorraden en van de noodzaak om de herbebossing beter te verzekeren. Uit eigentijdse bronnen blijkt dat de toen gebruikte houtkapmethodes een natuurlijke regeneratie bemoeilijkten en dat de bosbeheerders zich daar zorgen over maakten. Moeten we het grote aantal ‘vagues’ (braakliggende gronden) die in de bronnen worden vermeld interpreteren als het resultaat van een intensievere exploitatie van het woud, of van de ecologische belasting die de natuurlijke regeneratie van de beuk in het Zoniënwoud bemoeilijkte? Deze vraag is moeilijk te beantwoorden. Om dit te doen moeten we zeker – en misschien wel in de eerste plaats – rekening houden met ontwikkelingen in de natuurwetenschappen die onder invloed van de verlichting meer en

Afb. 1

In het Zoniënwoud fungeerde vooral het handboek voor bosbeheer van Guiot – een samenvatting van de befaamde verhandeling over bosbouwkunde van Duhamel du Monceau – als leidraad voor de boswachters. Een van de instructies die Zinner kreeg toen hij op 2 april 1787 zijn functie opnam, was zich dit werk aanschaffen. Eerste pagina van de oorspronkelijke editie van GUIOT M., *Manuel forestier et portatif*, Parijs, Saillant et Nyon; Desaint, 1770, in-12.

meer aandacht gingen besteden aan observatie en experiment in een context waarin de relatie tussen mens en natuur ingrijpend veranderde. Dat de regeneratie van de beuk, die sinds de 16de eeuw in het Zoniënwoud de overheersende boomsoort was, in die periode al dan niet problematisch was, heeft uiteindelijk niet veel belang in onze redenering. Wel belangrijk is dat van in het begin van

Afb. 2

Het woud was vanaf 1774 in handen van drie beheerders die elk verantwoordelijk waren voor een derde van het massief: de wautmaître (woudmeester), de luitenant-wautmaître (luitenant-woudmeester) en de algemeen ontvanger. Kaart van Karim Sarton (uit TIRTIAUX, B. en SARTON, K., *Aux origines de la hêtraie cathédrale*, onuitgegeven studie, p. 14).

de 18de eeuw de bemerkingen over het landschap getuigen van het ontstaan van een bosbouwkunde met een reële aandacht voor de herbebossing van het woud. Onder druk van de grote vraag die samenhang met de opkomst van de industrie en de geopolitieke Europese context, zou dit de beheermethode grondig beïnvloeden. (afb. 1)

Na een relatief woelige periode, vooral in de tweede helft van de 17de eeuw, toen de politieke en dynastieke troebelen tussen het Spaanse bewind en het Franse koninkrijk veel schade aanrichtten in het Zoniënwoud, begon vanaf 1713 een periode van vrede met het Oostenrijkse bewind dat ook een rationeler beheer van het Zoniënwoud introduceerde.

DE ZAAK ZINNER: EEN VERHAAL DAT GENUANCEERD MOET WORDEN

In deze context van streven naar betere planning deed Joachim Zinner zijn intrede op de Brabantse scène. Door zijn voorliefde voor een regelmatige, hoogbomige beukenpopulatie, wordt hij door talrijke auteurs beschreven als de initiator van de beukenkathedraal en van een specifieke en strikte beplantingsmethode die aan de basis ligt van het woudlandschap zoals we dat vandaag kennen. In het kader van een onderzoek in opdracht van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen naar de cartografie van de aanplantingen van Zinner en om tot een beter inzicht te komen in zijn opvattingen over bosbouw, is uit

de archieven echter gebleken dat het verhaal veel genuanceerder is.

Eerste etappe: beplanting van het decor

Er is weinig bekend over de persoonlijke geschiedenis van Joachim Zinner. Ondanks deze vrij beperkte biografische gegevens, is het echter essentieel om de man in zijn institutionele context te plaatsen. Zinner zou in 1741 of 1742 in Wenen geboren zijn. Hij behoorde tot een Oostenrijks geslacht van tuiniers van wie meerdere leden in Brussel ten dienste stonden van de Habsburgse administratie.² We weten dat Zinner vanaf 1761 eveneens in Brussel verbleef, waar hij zijn oom opvolgde in de oranjerie en afhing van het Officie van de Hofwerken. Vanaf 1765 hield hij zich bezig met de ontwerpen en plannen voor de nieuwe

inrichting van het Warandepark, in samenwerking met Barnabé Guimard.³ Vervolgens werd hij belast met het toezicht op de aanplantingen van dit park. Het Warandepark was een bospark bestaande uit hooghoutmassieven en Zinner moest alle praktische maatregelen nemen die de beplantingen betroffen: keuze van de soorten, selectie van de planten in de kwekerijen, toezicht op het aanplanten. Toen was hij al een voorstander van het aanplanten van beuken en dit om erg praktische redenen die in ons bestek bijzonder interessant zijn: deze soort was overvloedig beschikbaar in het Zoniënwoud, waar ze op bepaalde plaatsen "*trop toufus [sic]*"⁴ zijn en gemakkelijk transporteerbaar als ze drie of vier jaar oud zijn. Ondanks de grote ijver die Zinner aan de dag legde, droogde de financiering voor het Warandepark op en in 1781 werd hij op non-actief "*en disponibilité*" gesteld. Men bleef hem echter doorbetalen dankzij een belofte van de keizerin om iets te doen aan zijn financiële bestaansonzekerheid. Het beheer van het Zoniënwoud kwam, na de driedeling ervan in 1774, in handen van drie hoge functionarissen die elk verantwoordelijk waren voor ongeveer een derde van het bosbestand: de *wautmaître* (woudmeester), de *lieutenant-wautmaître* (luitenant-woudmeester) en de algemeen ontvanger (afb. 2). Jean-Charles-Théodore de l'Escaille, luitenant-woudmeester tussen 1770 en 1793, droomde van een domein woud beheerd volgens de principes van de botanisten, waarbij zoveel mogelijk plaats wordt gelaten aan verschillende soorten en natuurlijke cycli. Niet iedereen stond achter deze naturalistische ideeën en de bosbouwinitiatieven van graaf de l'Escaille wekten jaloersheid op, wat tot een gespannen klimaat leidde waarin persoonlijke vijandigheid de overhand kreeg op de goede exploitatie van de rijkdommen van het bos. Het gebrek aan homogeniteit in het beheer van het

Zoniënwoud werd door het centrale bestuur als problematisch ervaren. Dat valt onder meer te lezen in een uittreksel uit een protocol van 29 maart 1787 dat benadrukt dat in de kantons van de woudmeester en de algemeen ontvanger – de zones die niet werden beheerd door de fameuze luitenant-woudmeester – alles gebeurt "*en sens contraire au bien mené du repeuplement des vagues*."⁵ Toen ontstond het idee om een nieuwe functie te creëren voor het toezicht, het beheer en het overkoepelend leiden van de taken met betrekking tot de aanplantingen in het bos. Hiervoor werd Joachim Zinner voorgesteld, die voldeed aan twee noodzakelijke voorwaarden voor deze functie: hij was "*homme instruit dans cette partie essentielle de la culture, tout en combinant ce choix avec l'économie*"⁶ en hij was al in dienst van hare majesteit als tuinman "*quiescent*" (in ruste).

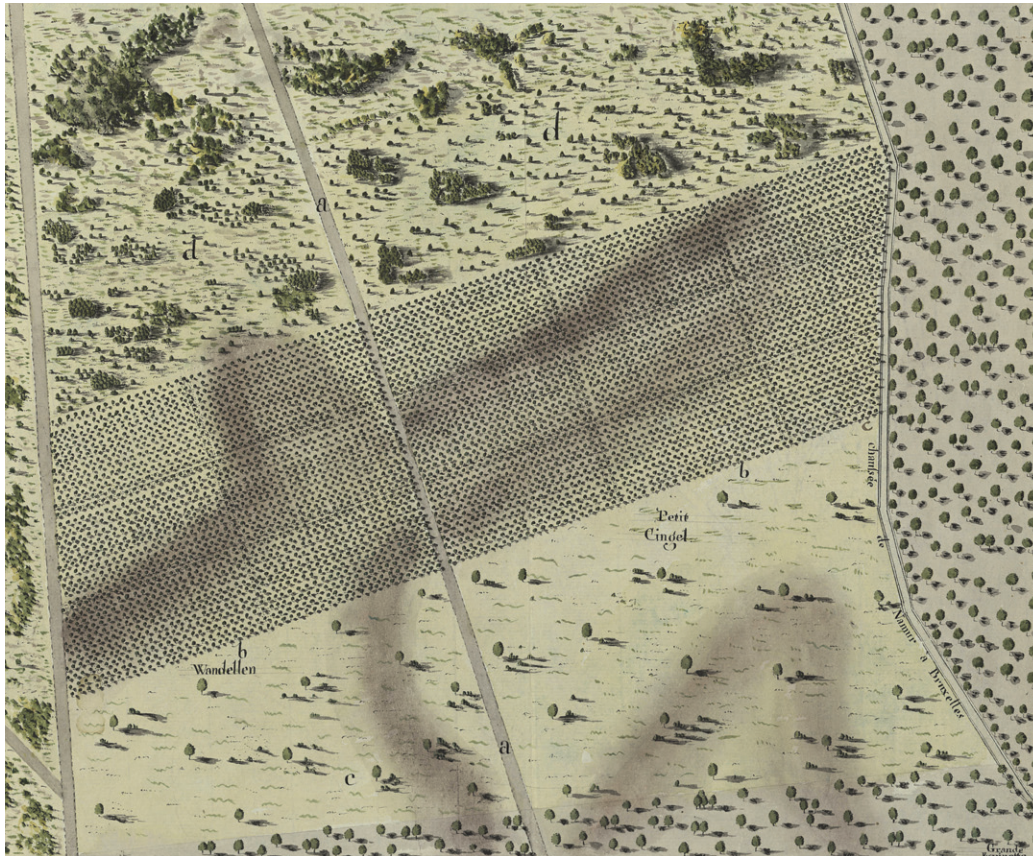
Op 31 maart 1787 benoemde een commissie Zinner tot directeur van de beplantingen en kwekerijen van het Zoniënwoud en regelde ze per brief zijn loon, rechten en plichten.⁷ Omwille van zijn Oostenrijkse afkomst, kwam hij niet in aanmerking voor een ambt in de Brabantse administratie. De Blijde Intrede bepaalde immers dat ambten als boswachter voorbehouden waren voor mannen die in Brabant geboren waren en dat deze voor het leven benoemd werden. De creatie van een nieuwe functie die de Oostenrijker belastte met het toezicht op de ondernemingen van de hoge boswachtersofficiers, gaf hem dus een uitzonderingsstatuut. Zijn rol was trouwens dubbel: de beplantingswerken beheren in samenspraak met de hoge officieren en controleren of de boswachters naar behoren uitvoerden. Hij was dus zowel beheerder als veldwerker, zoals blijkt uit de talrijke nota's van zijn hand over de verschillende uitgevoerde of nog te ondernemen werken in het Zoniënwoud. Door zijn hybride

statuut had hij een ambivalente relatie met zijn superieuren, want hoewel hij tot een controle-instantie behoorde, bleef hij de ondergeschikte van de lokale beheerders van het woud. Na verloop van tijd kreeg Zinner, die methodes voorstond die tegengesteld waren aan die van graaf de l'Escaille, almaar meer vertrouwen. Blijkbaar werd deze vlijtige Oostenrijker geapprecieerd: hij kreeg meermaals opslag en blijken van vertrouwen vanwege de hogere officieren en zijn invloed ging in crescendo.⁸ Ongeveer een jaar na de komst van Zinner kenden de conflicten en krachtmetingen een hoogtepunt, wat ongetwijfeld een invloed had op het dagelijkse beheer van de Brusselse bossen.

Tweede etappe: de 'Zinner-methode' definiëren

Het ontstaan van de beukenkathedraal wordt erg vaak in verband gebracht met de beplantingsmethode van Joachim Zinner. Hoewel dit verband gerelativeerd moet worden, moeten we eerst en vooral nagaan of Zinner als directeur van de aanplantingen inderdaad de initiator is geweest van de eerste artificiële aanplantingen van regelmatige beukenbossen in het Zoniënwoud (hoge beukenbomen van dezelfde leeftijd geplant in monospecifieke populaties).

Eerst en vooral moeten de beplantingsinitiatieven van Zinner begrepen worden als antwoord op de wil van de overheid om de braakliggende terreinen van het Zoniënwoud massaal te herbebossen. De oppervlakte daarvan werd in 1772 door de luitenant-woudmeester⁹ geschat op meer dan 1.000 bunders, of ongeveer 1.000 ha.¹⁰ Voor deze herbebossing maakte de Raad van Financiën in 1787 een aanzienlijk budget vrij, afkomstig van de buitengewone verkoop van oude eiken. Dit bedrag moest over zes jaar worden gespreid (jaarlijks 36.000 florijnen in plaats

Afb. 3

Ontwerp voor de aanplantingen van 1788-1789 in de kantons van Wandelle en Cleynen Cingel (ARA, Algemene Regeringsraad, 1073).

van 12.000 florijnen) en mocht alleen besteed worden aan de inrichting van nieuwe boomkwekerijen en aanplantingen in het Zoniënwood.¹¹ De instructies voor de herbebossing die Zinner bij zijn aanstelling kreeg, getuigen expliciet van de wil van de Oostenrijkse autoriteiten om te zorgen voor gelijkjarige populaties. Daarbij werd de noodzaak benadrukt om de jonge bomen afkomstig van de kwekerijen over te planten in zones waar ze niet het risico liepen "d'y être étouffés par leur proximité d'une recrue plus âgée qu'eux."¹²

Als we de plantmethode van de nieuwe directeur nauwkeuriger analyseren, kunnen we vaststellen dat hij een voorliefde had voor beuken die hij wilde planten op vier- of vijfjarige leeftijd op vooraf vrijgemaakte ter-

reinen. De beplanting werd zorgvuldig gepland en vooraf uitgetekend: Zinner, die van opleiding tuinier was, opteerde voor een ruimte van 1,80 meter x 3,60 meter tussen de bomen die in rechte lijnen, gealigneerd of in groepen van vijf werden opgesteld. (afb. 3). Eens de bomen geplant waren, volgde hij de groei van dichtbij op en superviseerde hij de snoei, de afwatering en het maaien van grasachtigen aan de voet van de struiken.

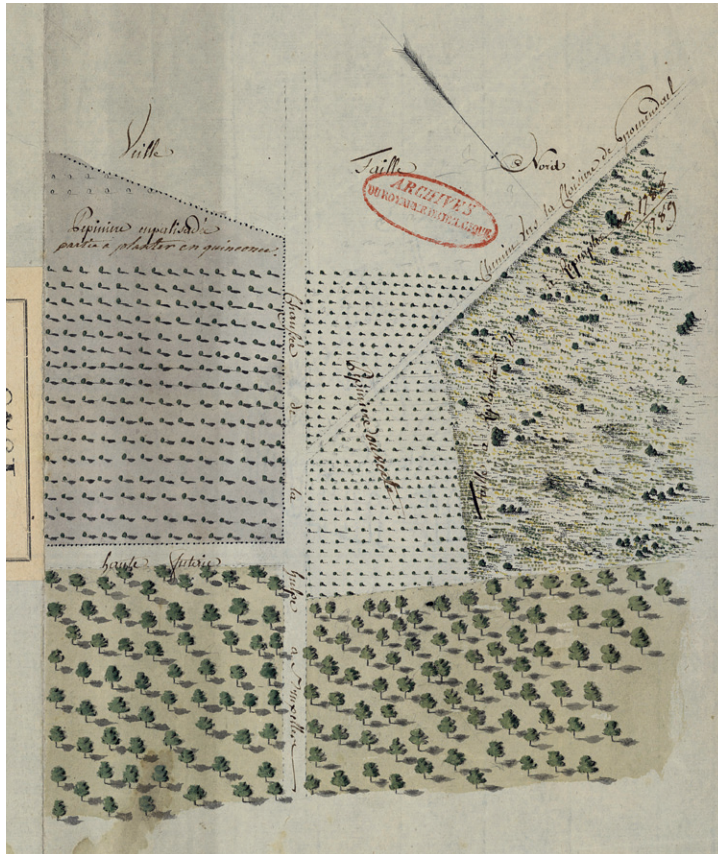
De 'Zinner-methode' slaat dus zowel op de voorbereiding van de bodem, het silhouet van de beplantingen en de opvolging ervan, als op het aanleggen van kwekerijen, een taak waarmee graaf de l'Escaille enkele jaren eerder was begonnen (afb. 4). We willen er hier op wijzen dat de kosten van zijn onderneming enorm

En comprenant le premier emonage, l'exstirpation des ronces, trembles, toutes espede d'épines, et autres bruisailles nuisibles sur l'étendue d'un bonnier, le greusement [sic] des fosses, l'arrachis des plantes, leur transport à la main, ou par charoi, préparation des racines, et finalement la replantation, [on] estime que la dépense commune par bonnier se montera à cent septante cinq florins.

Signé: Zinner.¹³

ARA, FB, 16, 15 novembre 1788.

hoog waren, want ze vergde uiterst veel mankracht. Het is moeilijk voorstelbaar dat ze als een oplossing op lange termijn was gedacht. (afb. 5).

Afb. 4
Schets voor het aanplantingsontwerp van Zinner voor het seizoen 1788-1789. Rechtsboven de omheinde boomkwekerij waar beuken moesten worden geplant (ARA, Kaarten en plattegronden in handschrift, 1928).

Derde etappe: de impact evalueren die Zinner had op het landschap van het Zoniënwoud

Aan de hand van de uitvoerige correspondentie tussen de Raad van Financiën en de administratie van het bosbeheer,¹⁴ kon een cartografie worden opgesteld met zes herbeplantingscampagnes geleid door Zinner (1787-1788, 1788-1789, 1789-1790, 1790-1791, 1792-1793, 1793-1794). Hieruit blijkt dat de ingreep van de directeur van de beplantingen in het woud eerder een experimenteel uitproberen was dat vooral betrekking had op drie kantons vlakbij de grote wegenassen, dan een echte metamorfose van het landschap. De nieuwe aanplantingen betroffen de zones met de meeste braaklanden (kantons van de Cleyen Cingel en Wandelle – thans de zone tussen de

Waterloosesteeweg, de Lotharingen- en de Sint-Hubertusdreef) (afb. 6). Deze terreinen lagen als meer dan vijf jaar braak. Bij het bestuderen van de documenten werd gepoogd om de oppervlakte te berekenen die effectief opnieuw werd beplant tijdens de door Zinner geleide campagnes. Dit is bijzonder moeilijk omwille van de niet gedocumenteerde tijdspanne tussen plannen en uitvoering. Ruw geschat kunnen we ervan uitgaan dat Zinner het initiatief nam voor de beplanting van 500 tot 700 hectare in een woud met een totale oppervlakte van ongeveer 10.000 hectare.¹⁵

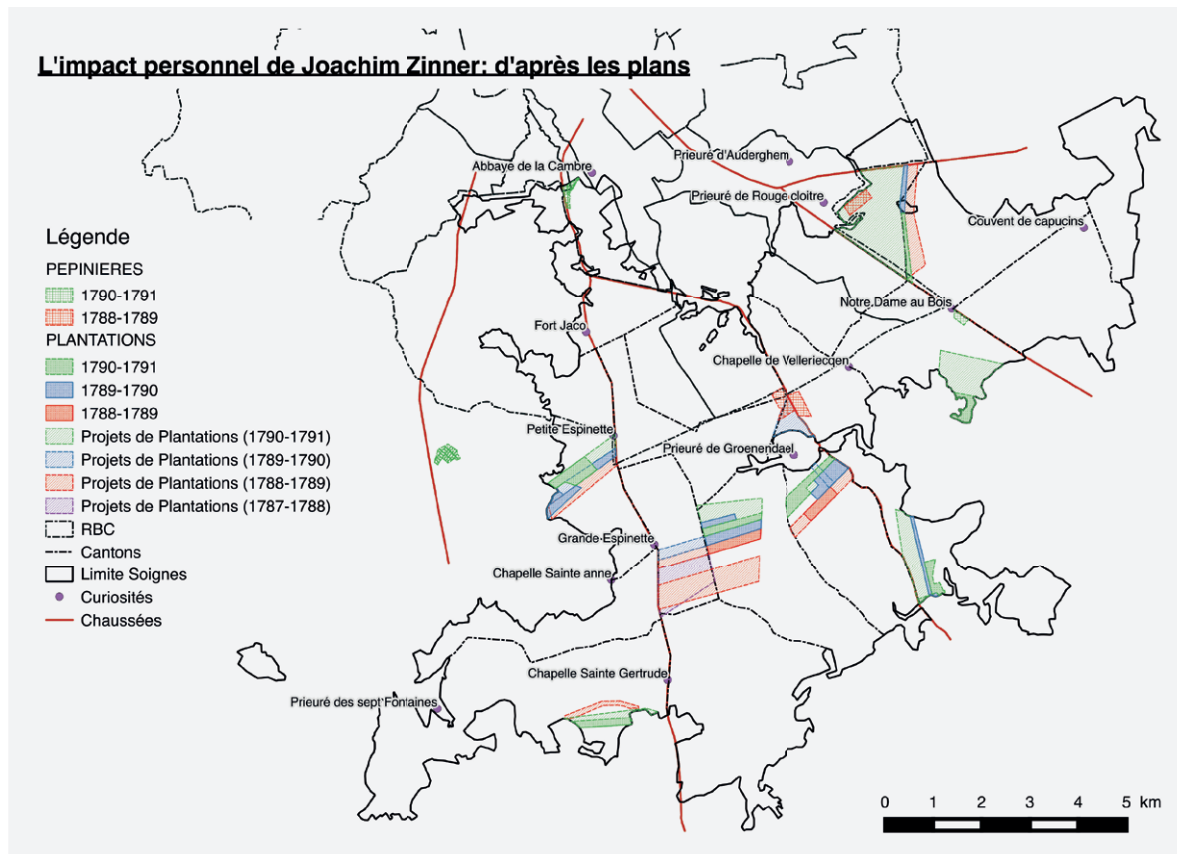
Uit het archiefmateriaal blijkt bovendien dat een van de belangrijkste initiatieven van Zinner ontbossing was, namelijk: de oorspronkelijke vegetatie zoals berken te kappen – tot grote

ANNEE	MONTANT
1775	10890. 3. 6
1776	11976. 8. 6
1777	14726. 8. -
1778	10812. 7. -
1779	11169. 16. 6
1780	6515. 6. -
1781	16175. 17. 3
1782	6961. 18. -
1783	16192. 10. 5
1784	15028. 3. 9
1785	9743. 1. 6
1786	10831. 13. 6
1787	16418. 12. 3
1788	28461. 6. 6
1789	11929. 9. 9
1790	21500. 15. 6
1791	24959. 1. -
1792	24674. 15. -
1793	16542. 5. 3

Afb. 5
De aanstelling van Zinner in 1787 valt af te lezen uit de substantiële verhoging van de sommen die voor de herbebossing werden uitgegeven (ARA, Raad van Financiën, 1656, overzicht van de uitgaven voor de herbebossingsoperaties van het woud, foto van de auteur).

spijt van graaf de l'Escaille – om het terrein voor te bereiden voor toekomstige aanplantingen. Zinner ontboste dus bijna evenveel als hij herbeboste, wat de heftigheid kan verklaren van de luitenant-woudmeester als hij over Zinner schrijft dat "*la façon inouïe et sans exemple mise en pratique par le directeur Zinner, ne butte pas moins qu'à une destruction totale des neuf dixièmes des productions de la belle nature (...)*"¹⁶ De directeur van de aanplantingen besteedde bovendien bijna een derde van het budget van de herbebossing aan wat hij het snoeien van bestaand hooghout noemde, en dat we allicht moeten begrijpen als het opeenvolgend uitdunnen en kappen van open plekken.¹⁷ (afb. 7).

Wat de soorten die hij plantte betreft, is het overduidelijk dat Zinner een uitgesproken voorkeur voor beuk had. Maar voor de meer vochtige valleien opteerde hij voor zomereik¹⁸ en voor de armere gronden, die hij "bruyères"¹⁹ (heide) noemde, koos hij coniferen. Daar kwam nog bij dat, ondanks zijn sterk centraliserend bewind, de directeur van de aanplantingen in de praktijk niet altijd

Afb. 6 De persoonlijke impact van Joachim Zinner. Kaart van Karim Sarton (uit TIRTIAUX, B. en SARTON, K., *Aux origines de la hêtraie cathédrale*, onuitgegeven studie, p. 53).

het laatste woord had, gezien de interne conflicten binnen de administratie van het woud. Voor de herbebossing van de zevende kap van de Heegde (zie afb. 2) werden door de luitenant-woudmeester 900 Mechelse olmen en 2.000 Leuvense withoutbomen aangekocht en naar het Zoniënwoud vervoerd,²⁰ terwijl de l'Escaille twee jaar later 130.000 (!) essen zaai in de kwekerij grenzend aan de Heegde.²¹

Uit deze analyse blijkt dat Zinner wellicht de eerste was die de artificiële aanplantingen systematiseerde, maar dat zijn persoonlijke impact moet worden gerelativeerd. Op basis van deze vaststelling en van de geografie van zijn initiatieven, moet het idee van de oude beukenbossen die door Zinner geplant werden ook kritisch worden bekeken. Daar komt nog bij dat geen enkele aan-

planting die we konden inventariseren, gelegen is op het huidige grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

HET NALATENSCHAP VAN DE ZINNER-METHODE: BREUK OF CONTINUÏTEIT?

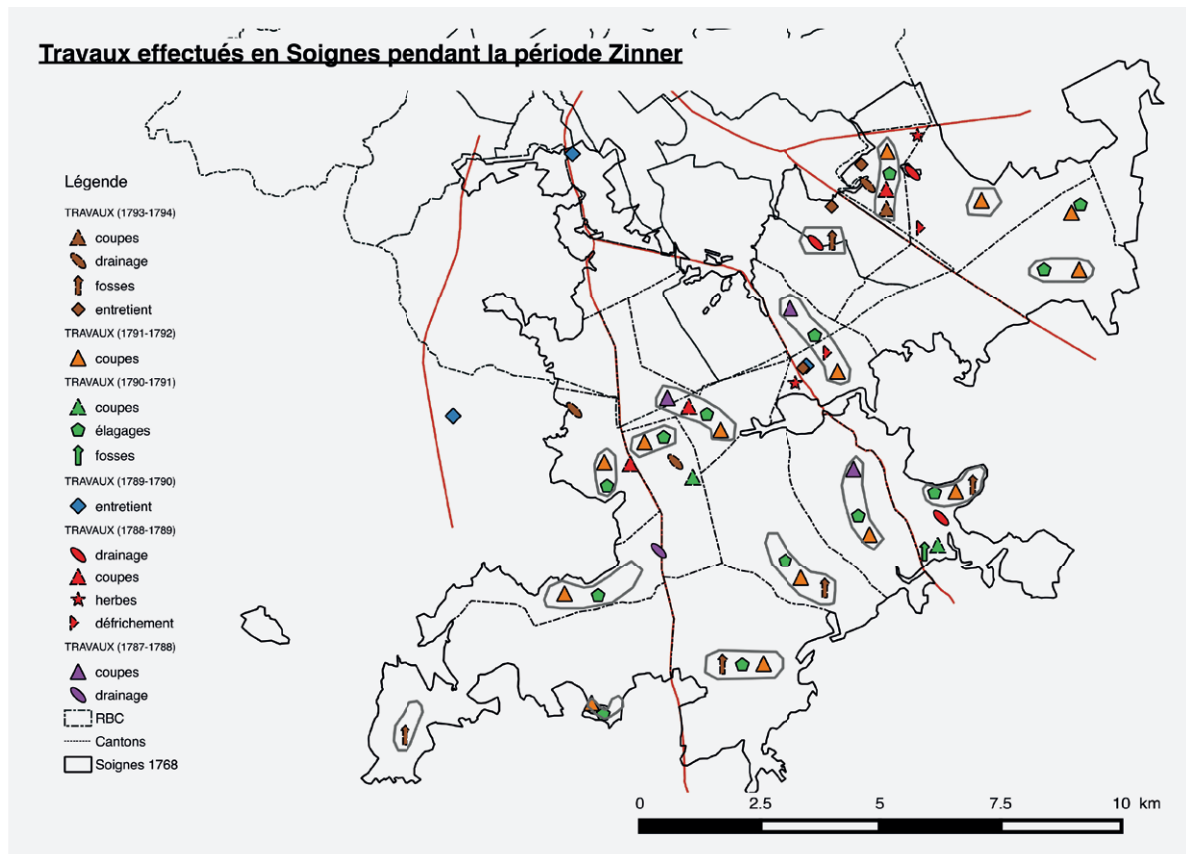
Franse periode: nieuwe uitdagingen, nieuw beheer

We kunnen vaststellen dat bosbouwpraktijken veranderen in functie van de noden van een regime. Zo benadrukt de houtvester Ferdinand Del Marmol, een kostbare bron die zowel over de Oostenrijkse als Franse beheermethodes schrijft, dat waar de Oostenrijkers vooral de nadruk legden op de productie van brandhout en gewoon timmerhout, de Fransen nood hadden aan

grotere stukken hout, vooral eik, voor de scheepsbouw.²² De verandering van de noden had dus waarschijnlijk een impact op de beplantingsmethodes van het woud.

De eerste maanden van de Franse bezetting werden wat herbebossingsmethodes betreft nochtans gekenmerkt door een voortzetting van de lopende werken. Men stelde Zinner in december 1794 voor om beëdigd te worden "*directeur des plantis*" (directeur van de beplantingen) van het woud. Daarnaast werd er ook een functie van commissaris-toezichter op de werken ingevoerd, die werd ingevuld door Rafeau, ingenieur van de marine. De benoeming van Zinner naast een beheerder van de marine was niet onbelangrijk en versterkt het idee dat Frankrijk, om aan zijn noden te vol-

Afb. 7

Werken uitgevoerd in het Zoniënwoud tijdens de periode dat Zinner in functie was. De 'Zinner-methode' omvatte meer dan eenvoudige aanplantingen (het hakken van open plekken, snoeien, onderhoud van de boomkwekerijen, afwatering enz.) Kaart van Karim Sarton (uit TIRIAUX, B. en SARTON, K., *Aux origines de la hêtraie cathédrale*, onuitgegeven studie, p. 53).

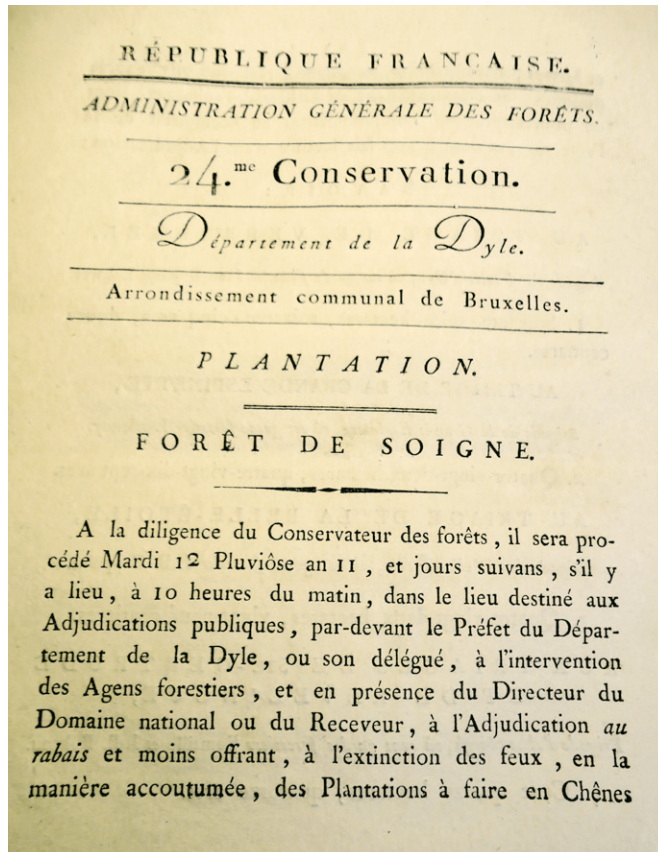
doen, de bosbouw een andere richting zou uitsturen.

Op 31 december 1794 promoveerde Zinner en werd hij tot inspecteur van het arrondissement Brussel benoemd.²³ In die functie kon hij de methode die hij enkele jaren eerder had geïntroduceerd voortzetten, maar ze bracht ook talrijke verantwoordelijkheden met zich mee, zoals het beheer van de houtkap. Dat bemoeilijkte zijn werk als beheerder van de aanplantingen. Zo werden de snoeiwerken, waar hij nochtans erg aan gehecht was, de eerste twee winters (1795-1797) en vanaf 1802 voor een niet nader vast te stellen periode opgeschort.²⁴ Ook de aanplantingen liepen vertragingen op, zoals Adrien-François-Joseph Piot, inspecteur-generaal van de bossen van het departement van de Dijle, in 1800 benadrukte.²⁵

Blijkbaar hielden de boomkwekerijen – in de vorm van 'permanente kwekerijen' – volledig op te bestaan, althans als we ons baseren op het in februari 1802 als vernieuwend gepresenteerde voorstel om boomkwekerijen in te richten in het Zoniënwoud.²⁶ De aanwezigheid van Zinner in de Franse administratie van de bosbouw was dus blijkbaar geen garantie voor het behoud van methodes die hij voordien verdedigde, vooral omwille van hun hoge kostprijs. De correspondentie van de Franse administratie krioelt bovendien van alarmerende berichten over het groeiende aantal houtdiefstallen. Deze diefstallen moeten in verband worden gebracht met de afschaffing van de inzet van tijdelijke arbeidskrachten die bij de boeren uit de omgeving van het Zoniënwoud werden gerekruteerd voor het kappen van open plek-

ken, de aanplantingen en het snoeien in de herfst en de winter. Bij gebrek aan dit aanvullende inkomen, probeerden zij het geldgebrek in het stille seizoen te compenseren.

Nochtans blijkt uit een mooi document van de administratie-generaal van de bossen dat in februari 1803 de aanplantingen werden hernomen²⁷ (fig. 8). De Franse organisatie van de plantoperaties verschilde sterk van die van de Habsburgers. De Fransen werkten met toewijzingen met korting, een soort openbare aanbesteding. Dit betekent dat, hoewel de beplantingswerken door de staatskas werden betaald, deze werden toegewezen aan het minst biedende privébedrijf. De lastenboeken voor de ondernemers detailleerden heel precies de beplantingsmethode: de te planten bomen waren eiken en

Afb. 8

Eerste pagina van het lastenboek voor het uitvoeren van aanplantingen in het Zoniënwood, januari 1803 [ARA, Bestuur Waters en Bossen, 8].

Afb. 9

Schilder in het Zoniënwood, Bosvoorde. Prentbriefkaart (verz. Belfius Bank-Académie royale de Belgique © ARB-GOB).

beuken, afkomstig uit andere zones van het woud waar ze werden weggenomen – en dus niet van kwekerijen. Ze moesten in kuilen worden geplant die op vier meter van elkaar lagen en niet in groeven van 1,80 tot 2 meter van elkaar. Hier willen we erop wijzen dat een afstand van vier meter in plaats van twee meter tussen de bomen, een beduidend effect heeft op het uitzicht van hooghout. Dit is immers te groot om de ontwikkeling van lage takken te verhinderen en dus om het aspect van een 'kathedraal' te bekomen, zonder dat geregeld takken worden gesnoeid.

Deze verschillen zijn weliswaar miniem, maar werpen – net als het verschil in hoeveelheid mankracht die nodig was voor de werken in het bos – een ander licht op het idee dat Zinner de bedenker was van een bosbouwmethode die systematisch ook nog in de hele 19de eeuw werd toegepast. Wat dit betreft herinneren we eraan dat de Franse bosbouwtraditie invloedrijk was en waarschijnlijk nog deels terugging op de regels die sinds de ordonnantie van Colbert van 1669 over de Franse bossen in Frankrijk golden en een theoretische neerslag vonden in de verhandeling over bosbouw van Duhamel du Monceau. Zo was de Franse houtvester Ferdinand Del Marmol voor het verkrijgen van gelijkmatig hooghout voorstander van het achtereenvolgend kappen van open plekken (eerst het kappen van zaailingen en vervolgens een uitdunning met behoud van een reserve spaartelgen), veeleer dan voor monospecifieke aanplantingen, voor een resultaat dat uiteindelijk vrij gelijkend was. Wat dit betreft had hij een andere opvatting over bosbouw dan Zinner, maar het landschap dat daaruit resulteerde heeft uiteindelijk een uitzicht dat erg verwant is aan dat van de beukenkathedraal.

Dateert de beukenkathedraal van latere datum?

De bronnen over het Zoniënwood uit de Hollandse periode zijn schaars, gezien

de korte periode dat de Nederlanders er beheerder van waren – slechts zeven jaar voor het domein aan de Generale Maatschappij werd verkocht. In het verslag van de bijeenkomst in 1814 van opperhoutvester Ferdinand Del Marmol en Sanchez de Aguilar, lid van de Privéraad, wordt nochtans voorgesteld om de Oostenrijkse methodes terug in te voeren en wordt de schade die de Fransen in het Zoniënwoud hebben aangericht sterk bekritiseerd. De tekst die de wens formuleert om terug te keren naar de Oostenrijkse methodes sluit aan bij het idee dat er een breuk was tussen de beplantingsmethodes van het Franse regime en die van Zinner, maar bewijst geenszins dat de methodes van deze laatste weer werden ingevoerd door de Hollandse administratie.²⁸

In 1822 werd het woud aan de Generale Maatschappij overgedragen, die het zou beheren tot in 1843. Het werk van Michel Maziers, gebaseerd op een grondige studie van de archieven, beslaat deze periode en laat toe om een gedeeltelijk zicht te hebben op de herbepantingen van die tijd. Blijkbaar gebeurden deze, net zoals tijdens het Franse regime, volgens twee naast elkaar bestaande methodes: zaaien en aanplanten. Het zaaien kon natuurlijk zijn, met alle wisselvalligheden die ermee gepaard gaan (onregelmatige vruchtvorming, concurrentie met de grasachtigen, enzovoort), maar werd ook artificieel georganiseerd.

Over de manier waarop het Zoniënwoud tussen 1843 en de jaren 1880 – een keerpunt voor de bosbouw in het Zoniënwoud – werd beheerd, is de informatie erg onvolledig of zelfs onbestaande. De archieven over het bos zijn verspreid over de drie gewesten en voor wat er nog van overblijft, zijn ze het vaakst nog in handen van hedendaagse beheerders. Als gevolg van de evolutie van de steenkoolontginning (die enorm veel hout verslond voor de bouw van mijn galerijen) en de uitbouw van het

spoorwegnet (waarvoor grote hoeveelheden dwarsliggers nodig waren) werd de exploitatie van de Belgische bossen vanaf de jaren 1840 intensiever en was België vanaf de jaren 1850 verplicht om almaar grotere hoeveelheden timmer- en industrieel hout te importeren, terwijl het land dit voordien altijd had geëxporteerd.²⁹ Wellicht was deze periode van intensivering van de kap en de veralgemeende industrialisering – een periode waarvoor een grondige studie van de archieven nodig is – een gunstige gelegenheid om de ‘industriële’ aanplantingspraktijken waar Zinner van droomde te veralgemenen.

De beukenkathedraal: een eigentijdse uitvinding

Komt de ‘vernieuwende’ beplantingsmethode die in de geschiedschrijving wordt beschreven als ‘de Zinnermethode’ echt overeen met de ambities en de verwezenlijkingen van de directeur van de aanplantingen? Om een al te grote veralgemening te vermijden, moeten we even stilstaan bij het begrip ‘beukenkathedraal’, waarvan de verschillende interpretaties oorzaak zijn van tal van misverstanden.

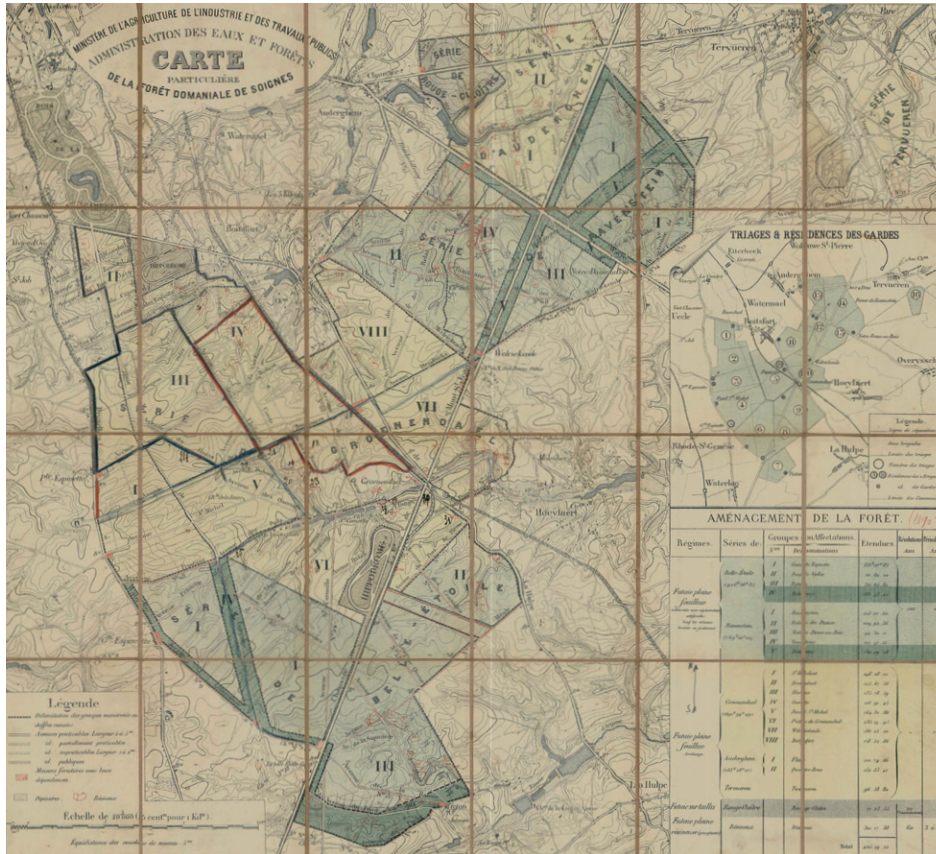
Volgens Stéphane Vanwijnsberghe, ingenieur Water en Bossen, wordt het ‘kathedraal’-aspect gedefinieerd door een relatief kleine dichtheid van beuken met rechte stammen (slechts 55 bomen per hectare op 170 jaar,³⁰ die ‘zuilen’ vormen), gecombineerd met een grote dichtheid van de kruinen die in elkaar verstrengelen en een woudkoepel vormen. Deze beletten op grote oppervlakken de groei van onderhout. Vandaag gaat men ervan uit dat de beukenkathedraal na 120 tot 200 jaar volgroeid is, een periode waarin de bomen 40 meter hoog worden en een bredere kruin krijgen, terwijl het onderhout bladloos blijft omdat slechts weinig licht de grond bereikt. De omlooptijd van de beuken in het Zoniënwoud werd sinds het laatste beheerplan van het Brussels Gewest op 200 jaar vastgelegd. Voordien was

deze in 1971 vastgelegd op 180 jaar en in 1886 op 120 jaar.³¹

Hieruit blijkt dat het betwistbaar is om Joachim Zinner als dé bedenker van de beukenkathedraal te beschouwen. Hij plantte immers beuken in een tijd waarin de omlooptijd op 100 jaar maximum werd vastgelegd, terwijl dat in de praktijk wellicht eerder 80 jaar was. Dat wil zeggen dat het hooghout dat hij liet planten kon uitgroeien tot een kathedraal, althans volgens de opvatting die vandaag in de bosbouw voor dit woudtype geldt. Het esthetische concept van de beukenkathedraal werd pas in de vorige eeuw geïntroduceerd, op het moment dat dit type ook echt begon te bestaan. Dit landschap was inderdaad nieuw voor de Brusselaars van het begin van de 20ste eeuw, dat wil zeggen, nauwelijks minder dan honderd jaar na de introductie van gelijkmatige beukenaanplantingen door de Fransen enerzijds, en door de Belgische beheerders na 1843 anderzijds. Het ‘kathedraal’-concept werd toen bedacht door kunstenaars en geëxtrapoleerd door de blik van wandelaars die, naarmate het toerisme zich ontwikkelde, de groei van het beukenbos in het Zoniënwoud kwamen bewonderen (afb. 9). Vanaf het einde van de 19de eeuw groeide bij een groter publiek de bekommernis om het behoud van de grote bomen en het verzet tegen de kaalslag die met hun exploitatie verbonden was. De beheermethode veranderde en de kaalslag werd vervangen door schermkap of plentering, een methode die een soepeler exploitatie van hooghout mogelijk maakt (afb. 10). Het is in die context van de veranderende relatie tussen mens en bos dat de beukenkathedraal moet worden begrepen: op het moment dat men de esthetische en niet de louter financiële belangen van het bos begon te verdedigen, ging dit nieuwe argument een rol te spelen.

Conclusie

De geschiedenis van de beukenkathedraal van het Zoniënwoud blijft onvol-

Afb. 10

Deze kaart van 1894, die een beeld geeft van de wijzigingen in het bosbeheer, maakt onderscheid tussen *futaie pleine feuillue à tire-et-aire avec régénération artificielle* en *futaie pleine feuillue "jardinage"* [dicht bebladerd hooghout volgens de tire-et-aire-methode met kunstmatige regeneratie en dicht bebladerd hooghout met plenterkap]. Ze kondigt de nieuwe beheersmethodes aan die in de 20ste eeuw in het Zoniënwoud werden geïntroduceerd (© archief Agentschap Natuur en Bos Groenendaal).

ledig. Verder uitgebreid onderzoek dat een grotere periode bestrijkt, vooral de bosbouw van de tweede helft van de 19de eeuw, is nodig. Niettemin is nu al duidelijk dat de impact op het boslandschap van de Oostenrijkse autoriteiten in het algemeen, en van Joachim Zinner in het bijzonder, gerelativeerd moet worden.

Aan de oorsprong van de mythe van Zinner als architect van de beukenkathedraal ligt een mengeling van drie los van elkaar staande feiten: de exploitatieplannen van Zinner, de artificiële planting van beuken in het Zoniënwoud en het 'kathedraal'-landschap dat we vandaag kennen. Hoewel deze drie noties nauw met elkaar verbonden zijn en los kunnen staan van elkaar, kunnen ze niet in elkaar geschoven worden. De methode van Zinner omvatte

een systematisering van de aanplanting van beuken, maar kan daartoe niet beperkt worden. Door haar experimenteel karakter liet ze immers verschillende woudtypes en bosbouwopvattingen naast elkaar bestaan en ze omvat veel meer dan enkel aanplantingen (kappen van open plekken, snoeien, onderhoud van de kwekerijen, enzovoort). Het 'kathedraal'-type is niet perse ontstaan uit een strikte toepassing van bosbouw op de manier van Zinner. Het is ook grotendeels te danken is aan de natuurlijke aard van de beuk, die andere soorten verstikt. Het kathedraalwoud kan dus ook het resultaat zijn van andere bosbeheersmethodes. Het valt immers op dat de cartografie van de experimentele aanplantingen die Zinner tussen 1787 en 1793 begon, niet samenvalt met de zones waar vandaag 'beukenkathedralen' te vinden

zijn. We hopen dat de uitleg over deze begrippen en de gedeeltelijke opheldering die het onderzoek van de archieven brengt, een nieuw licht kunnen werpen op de geschiedenis van de bosbouw in het Zoniënwoud en zo bijdragen aan het debat omtrent hedendaags bosbeheer.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. TIRTAUX, B. et SARTON, K., Aux origines de la hêtraie cathédrale. Émergence d'une sylviculture rationalisée en forêt de Soignes-1787-1907, Rapport (onuitgegeven) voorgelegd aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, februari-mei 2014.
2. BEETZ, M., Joachim Zinner (1742-1814): biographie d'un jardinier mal connu', in MOTIER, R., HASQUIN, H. (red.), *Parcs, jardins et forêts au XVIIIe siècle*, Éditions de l'Université de Bruxelles, Brussel, 1997, pp. 9-28

3. Barnabé Guimard (1734-1805) studeerde aan de Académie Royale d'Architecture in Parijs. Hij vestigde zich in Brussel als architect van Karel van Lotharingen en werd daar belast met de uitwerking van de plannen van het Koningsplein en het Warandepark. DUQUENNE, X., *Le parc de Bruxelles*, Brussel, 1993, pp. 33-36.
4. "...al te dicht op elkaar staan."
5. "...in tegengestelde zin voor het goede beheer van de herbebossing van de braakgronden." Algemeen Rijksarchief (ARA), Conseil des Finances (CF), 1650, 29 maart 1787.
6. "...een man die in dit essentieel deel van de cultuur onderlegd is en deze keuze combineert met spaarzaamheid."
7. ARA, CF, 1650, gepubliceerd in GOBLET D'ALVIELLA, F., *Histoire des bois et forêts de Belgique. Des origines à la fin du régime autrichien*, Parijs-Brussel, 1927-1930, deel III, pp. 57-59.
8. ARA, CF, 1655, 2 oktober 1792.
9. LEFEBVRE, S., 'Les pépinières dans les Pays-Bas autrichiens: le cas de Soignes', in MORTIER, R., HASQUIN, H. (red.), *Parcs, jardins et forêts au XVIIIe siècle*, op. cit., p. 40.
10. De omzetting van bunders in hectare verschilt naargelang de gebruikte bronnen. Wij houden het hier bij een ruw geschatte equivalentie van een bunder en een hectare.
11. ARA, Foresterie de Brabant (FB), 86.
12. "...er verstikt te worden door de nabijheid van een overdaad aan bomen die ouder zijn." ARA, CF, 1650, 31 maart 1787, op. cit.
13. "De eerste snoei, het weghakken van de bramen, en alle soorten doornstruiken en andere schadelijke struiken op de oppervlakte van een bunder, het transport met de hand of per kar, de voorbereiding van de wortels en ten slotte het planten zelf meegerekend, schatten [we] de totale uitgave per bunder op honderdvijfenzeventig florijnen. Gesigneerd: Zinner"
14. Voor de jaren 1788 tot 1790, een periode waarin de Raad van Financiën werd opgeheven, betreft het de correspondentie met de Conseil du Gouvernement Général (Algemene Regeringsraad).
15. Deze schatting is gebaseerd op de projecten van Zinner, de geografie van deze projecten en hun potentiële uitvoering in samenhang met de eerder uitgevoerde werken, de sommen die jaarlijks werden besteed aan de werken geïnventariseerd in de rekeningenboeken, de gemiddelde oppervlakte die elk jaar opnieuw moest beplant worden, de kost van de herbebossing per bunder begroot op 175 florijnen, en de proportionele verhouding tussen het project en de effectieve uitvoering die ons bekend is voor het jaar 1789-90.
16. "De ongekende en nooit geziene methode die directeur Zinner in de praktijk brengt, komt overeen met niets minder dan de volledige vernietiging van negen tienden van de productie van de mooie natuur." Zie de nota van de l'Escaille opgenomen in GOBLET D'ALVIELLA, F., *Histoire des bois...*, op. cit., t. III, p. 65.
17. DOULCET PONTÉCOULANT, L.-G., *Exposition de la situation administrative du département de la Dyle au 1er germinal an 8 et au 1er germinal an 13. Mémoire remis par M. Doucet-Pontécoulant, Préfet du département de la Dyle, à son successeur M. De Chaban et au conseil général du département*, Brussel, jaar 13 (1805), in SOMERHAUSEN, L. (red.), 'Essai sur la statistique générale du Département de la Dyle par le commandant Doucet-Pontécoulant, préfet', *Le folklore brabançon*, 185-191, 1970, pp. 5-30, 179-212, 278-308, 315-365, 1971, pp. 108-128, 205-224 en 300-312.
18. ARA, Conseil du Gouvernement Général (CGG), 1089, 9 december 1787.
19. ARA, CF, 1653, 20 juli 1791.
20. ARA, CGG, 1073, 19 november 1787.
21. ARA, CGG, 1085, 6 maart 1789.
22. DEL MARMOL, F., 'Notice sur la forêt de Soignes. Sur son aménagement, son amélioration et ses produits divers; suivie de quelques observations sur les forêts en général', *Journal d'agriculture, d'économie rurale et des manufactures des Pays-Bas*, 18, 1924, pp. 72-91, 129-148, 207-219, 270-284.
23. ARA, Administration Centrale et Supérieure (ACS), 372, p. 11, 11 nivôse jaar 3.
24. DOULCET PONTÉCOULANT, L.-G., *Exposition de la situation administrative du département de la Dyle*, op. cit. Zie hierover ook DEL MARMOL, F., 'Notice sur la forêt de Soignes...', op. cit., p. 87.
25. ARA, Département de la Dyle (DD), 2319, 22 nivôse jaar 8.
26. ARA, Préfecture de la Dyle (PD), 844, 7 ventôse jaar 10.
27. ARA, Eaux et Forêts (EF), 8, *Plantation, forêt de Soigne*, pluviôse jaar 11.
28. ARA, Conseil Privé (CP), 17, 13 september 1814.
29. CORVOL, A. en BILLEN, C., *Les Bruxellois et la forêt de Soignes. Opinion publique et gestion forestière (1850-1914)*. Niet gepubliceerde studie gemaakt in het kader van de actie 'Research in Brussels' op initiatief van staatssecretaris R. Hotyat van de executie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, ULB, IGEAT, januari 1994, p. 12.
30. TIMAL, G. et VANWIJNSBERGHE, S., 'La sylviculture de la hêtraie cathédrale', in *La Forêt de Soignes. Connaissances nouvelles pour un patrimoine d'avenir*, Mardaga, Waver, 2009, pp. 105-114.
31. Archieven van Groenendaal, CRAHAY, N., *Forêt domaniale de Soignes, rapport d'aménagement*, 1906.

.....
Joachim Zinner, forest management and beech cathedral (1787-1907):

getting to the origins of a myth
 .....

The Sonian Forest is famous for being akin to a "cathedral of beeches" to which the residents of Brussels are very attached. The origin of this landscape has long been attributed to the Austrian, Joachim Zinner, and to the large-scale forest designs imposed by the Habsburgs at the end of the 18th century. However, following an in-depth study of the forest archives and a mapping out of the work done by Zinner, it appears that the history of the Sonian beeches is much more complex than historical writings make out. Through new elements revealed by a thorough investigation of the sources, the article aims to revisit the history of the management of the Sonian Forest between 1787 and the first half of the 19th century in order to deconstruct a myth which has wrongly merged together Zinner's design plans, the artificial planting of beeches in the Sonian Forest and the "cathedral" landscape that we see today. Although Zinner was one of the first to adopt a systematic approach, it seems that his suggestions for the layout of the forest did not endure identically for the whole of the 19th century, which rules out the idea that the Austrians were at the origin of an established style of forest management that lasted for many decades.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Jean-Marc Basy, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Murielle Lesecque,
Cecilia Paredes, Brigitte Vander Bruggen
en Anne-Sophie Walazyc.

EINDREDACTIE IN HET NEDERLANDS

Paula Dumont

EINDREDACTIE IN HET FRANS

Stéphane Demeter

SECRETARIAAT VAN REDACTIE

Murielle Lesecque

COÖRDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COÖRDINATIE DOSSIER

Murielle Lesecque

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Paulo Charruadas, Bruno Campanella,
Mimi Debruy, Yannick Devos,
Paula Dumont, Patrick Huvette,
Wim Lambrechts, Roger Langohr,
Catherine Leclercq, Harry Lelièvre,
Isabelle Leroy, Marc Meganck,
Jean-François Plumier, Grégory Reinbold,
Karim Sarton, Blanche Tirtiaux,
Bart Vanmontfort, Brigitte Vander
Bruggen, Stéphane Vanwijnsberghe,
Anne-Sophie Walazyc.

VERTALING

Gitracom, Hilde Pauwels,
Data Translations Int.

NALEZING

Koenraad Raeymaekers, Linda Evens,
Harry Lelièvre, Griet Meyfroots,
Coralie Smets, Tom Verhofstadt en
de leden van het redactiecomité.

VORMGEVING

The Crew Communication

DRUK

Dereume Printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen.
bpeb@sprb.irisnet.be

BEDANKINGEN

Stadswinkelsteam, Olivia Bassem,
Ann Degraeve, Sylvianne Modrie.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Arlette Verkruyssen, directeur-generaal
van Brussel Stedelijke Ontwikkeling/
Gewestelijke overheidsdienst Brussel,
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd onder de
verantwoordelijkheid van de auteurs.
Alle rechten voor het reproduceren,
vertalen of herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en Landschappen –
Cel Sensibilisatie
CNN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.monument.irisnet.be>
broh.monumenten@gob.irisnet.be

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

LIJST MET AFKORTINGEN

KBIN – Koninklijk Belgisch Instituut voor
Natuurwetenschappen
AAM – Archives d'Architecture Moderne
AKP – Archief van het Koninklijk Paleis
ARA – Algemene Rijksarchief
ARB – Académie royale de Belgique
ARP – Archief René Pechère
DCBSO – Documentatiecentrum van
Brussel Stedelijke Ontwikkeling
DML – Directie Monumenten en
Landschappen
GOB – Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel
KBR – Koninklijke Bibliotheek van België
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor het
Kunstpatrimonium / Institut royal du
Patrimoine artistique
KMKG – Koninklijke Musea voor Kunst
en Geschiedenis
KMSKB – Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België
MOB – Milieu Commissie Brussel
en Omgeving
ONF – Office National des Forêts
SAB – Stadsarchief Brussel
ULB – Université libre de Bruxelles

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2015/6860/005

Cette revue paraît également en Français
sous le titre *Bruxelles Patrimoines*.